

CONSTRUCȚIA AUTOBIOGRAFICĂ A SINELUI ETNIC

Adrian Hatos, Szekedi Levente

Institutul de Cercetare a Minorităților din Budapesta are în curs de derulare un amplu studiu referitor la raporturile dintre comunitățile maghiare și majoritățile corespunzătoare țărilor central și est europene în care maghiarii reprezintă o minoritate semnificativă¹. Ancheta este finanțată de Asociația Maghiară de Sociologie și coordonată de doi cercetători cu formație psihiatrică din Slovacia: Peter Huncik și Sandor Bordas. În faza exploratorie a cercetării s-au efectuat câte 10 interviuri cu reprezentanți ai elitei culturale maghiare, respectiv majoritare din câte o localitate a fiecărei regiuni în care viețuiesc minorități maghiare.

În planurile coordonatorilor acestui demers investigativ interviurile au constatat dintr-o parte de anamneză, în care s-au urmărit cu precădere procesele de socializare raportate de subiect și o parte de asociații libere referitoare la relațiile interetnice. Din perspectivă sociologică interviurile pot fi caracterizate ca semidirective, nestructurate. De altfel, credem că nu exagerăm dacă afirmăm că una dintre funcțiile principale, asumate tacit, ale instructajului organizat anterior aplicării interviurilor a fost disciplinarea metodologică a executanților - majoritatea fiind sociologi, prin impunerea unei grile conceptuale și teoretice specifice psihanalizei. Pe de altă parte, caracterul nestructurat al interviurilor le face disponibile pentru multiple lecturi dintre care cea pe care noi am considerat-o deosebit de fertilă este cea sociologică.

Prezentarea noastră ar trebui să continue, potrivit unei logici discursive destul de comune, în afirmarea obiectivelor, eventual a ipotezelor, care ne orientează studiul. Aceasta nu ar avea, însă, relevanța necesară în lipsa unor luări de poziție vis-a-vis de problematicile metodologice asociate materialului de studiu, în primul rând datorită complicațiilor inerente pe care și le asumă oricine abordează produsele textuale ca obiect de analiză. Prin urmare, ne simțim obligați să descriem pe scurt maniera în care vedem raportul dintre texte - texte autobiografice în special, subiect narator și contextul social care le produce, care care-l constituie referentul.

Metoda autobiografică

Utilizarea autobiografiilor în practica investigațiilor sociologice s-a dezvoltat și s-a diferențiat în paralel cu emergența unor structuri de gândire sociologică antagonice în substratul lor epistemologic situația actuală a metodei ilustrând din plin caracterul multiparadigmatic al disciplinei². Abordările sintetice ale metodei autobiografice recunosc o ruptură ireconciliabilă între tendințe antinomice ce opun metodele obiectiviste celor interpretative³ sau cele cartezienne analizelor în termeni necarteziene⁴. Un prim pas în situarea procedurii noastre constă în schițarea sumară a conținutului opozițiilor amintite.

Apelul la autobiografie își datorează în bună măsură legitimitatea utilizării sale extensive de către reprezentanții Școlii de la Chicago (Burgess, Znaniecki, Park), care au și

fundamentat metodologia interpretativă-obiectivă. Pornind de la presupuziția separației dintre lumea fizică și cea psihică, cercetătorul utilizează autobiografia ca poartă spre universul interior, personalitatea subiectului și caută să reconstruiască prin metode analitice manierele în care indivizii dau o semnificație subiectivă experienței lor de viață. Extrăgând din texte inventare de motivații, valori, trăiri, marcatori obiectivi ai vieții, analistul ar fi capabil să recompună tipuri ideale de traiectorii biografice în care diversele elemente obiective ale vieții ar căpăta sens în lumina semnificațiilor subiective. O ambiție ușor de recunoscut în acest proiect epistemologic este depășirea antiumanismului pozitivist prin recentrarea analitică a subiectului istoric.

Criticile metodei de pe diverse poziții, în special fenomenologice, hermeneutice și structuraliste, au fost îndeajuns de argumentate pentru a inhiba utilizarea modelului obiectivist, ele fundând, în același timp, cealaltă direcție metodologică denumită aici interpretativă sau necarteziană. Aceste critici vizează în principiu două aspecte:

1) Pretenția cercetătorului de a avea acces la viața "reală" a subiectului pe baza istorisirii sale, care poate fi refuzată din următoarele motive:

- experiența subiectului nu este locul unei cunoașteri absolute ci este orientată de cadre, ideologii, reprezentări sociale, scheme cognitive ș.a.m.d. care sunt (re-)produse de ceea ce în general este denumit socializare;
- relația dintre experiență și expresia acestei experiențe este mediată prin codurile lingvistice, convențiile narative în vigoare și competențele subiectului;
- cercetătorului din domeniile interpretative îi este imposibil să depășească "paradoxul lui Mannheim", să elimine prejudecățile și anticipările sale din interpretările atașate textelor autobiografice;

2) Consecutiv argumentelor anterioare este momentul de critică ideologică prin care se asociază metoda autobiografică obiectivistă cu metafizicile occidentale centrate pe subiectul reflexiv, definit ca autor al propriei vieți și bază a realității ce constituie subiectul științelor sociale. Câtă vreme subiectul este el însuși un produs al aparatelor ideologice, autobiografia nefiind decât o instanță a reproducerii discursive a metaforelor personale și sociale specifice unui anumit sistem social, este absurdă năzuința spre cunoașterea socialului ca sistem pornind de la expresiile subiective ale experienței actorilor sociali. Convențiile culturale, printre care autobiografiile sunt doar un gen discursiv anume, impun istorisiri, în care personalitatea locutorului joacă un loc central (*egocentrare și beneficiență* în jargon psihosociologic), iar biografia este organizată în virtutea unei coerențe iluzorii (conservatorismul cognitiv)⁵ aceste deformări caracterizând schematic ceea ce Bourdieu a denumit „iluzia biografică”⁶. Sociologul francez afirmă chiar că "... biografia este aproape întotdeauna o istorie discontinuă căreia îi lipsește coerența internă", sensul aparent al acesteia fiind un produs al arbitrarilor culturale ce impun această iluzie de pe trei fronturi: constrângerile sociale, expectațiile cercetătorului și dorințele subiectului.

Prin accentul pe aceste probleme se modifică radical atât metoda cât și obiectivele acesteia. În acest sens scopul analizei biografice devine relevarea modalităților prin care subiectivități de un anumit tip sunt constituite prin procesele intersubiective⁷, refuzându-se subiectivității statutul de *homunculus* misterios ascuns în față și definindu-l ca produs cultural (re-)produs în practica socială. Ipoteza esențială a acestei practici fiind comunicarea, obiectivată printre altele în discursuri și texte, autobiografia se află în situația de a incorpora convențiile și determinările în funcție de care se proclamă subiectul în textele sociale.

Pentru noi însă, constituirea subiectului în discursuri este doar un aspect al tematicii definirii realității sociale ca spațiu de opoziții intergrupale ce definește în general problema

relațiilor interetnice. Alături de "sinele interetnic" care se proiectează în text, interviurile noastre încorporează și reprezentările prin care relația dintre minoritatea maghiară și majoritatea română este făcută comprehensibilă. Studiile cognitive au arătat destul de convingător maniera schematică în care indivizii își reprezintă sinele sau realitatea ce le încadrează existența⁸. Concluziile acestor cercetări ne-au orientat puternic, recunoaștem, demersul investigativ. Metodologia cognitivă, cea a reprezentărilor sociale în special, perpetuează însă, credem noi, anumite contradicții interne care mai curând sau mai târziu vor duce la o punere în cauză a acestei paradigme. Amintim aici negarea problemei adevărului, în condițiile în care se recunoaște reprezentărilor sociale sau schemelor cognitive rolul de intermediar al oricărei cunoașteri, sau accentul pus pe validitate sau fidelitate în determinarea empirică a raportului dintre cogniție și comportament în ciuda acceptării primatului "definirii situației". Într-o asemenea abordare textul poate constitui obiect de studiu doar în raport cu ceea ce "face obiectiv" subiecții în laborator, sau în viața cotidiană.

Pentru noi istorisirile sunt (re-)produceri imag native ale subiectului locutor cât și a realității spre care se indică în text. Biografia personală cât și contextul în care este inserată capătă un sens prin ceea ce Ricoeur denumeste „imaginație productivă”⁹, prin travaliu fabulatoriu și metaforic, astfel încât textul să se conformeze presiunilor spre un anumit tip de coerență rezumată de Bourdieu în ideea de "iluzie biografică" sau de către Derrida în "metafizica prezenței".

Metoda

Inițial, ne-am propus două obiective:

1) Să urmărim reconstrucția sinelui în contextul problemei etnice, presupuse de interviurile înregistrate, prin reliefarea modalităților de expresie a anumitor trăiri - a căror relevanță este stabilită prin însăși prezența în narațiune, prin extragerea strategiilor atribuționale prin care experiențele trecute sunt făcute comprehensibile și prin inventarierea punctelor nodale recunoscute de naratori.

2) Să stabilim tipuri de cadre explicative prin care experiența personală (facticitățile) sau de alt gen, de o natură mai mult sau mai puțin imaginară, sunt inserate într-o intrigă coerentă, într-un text care poartă atât marca narativului cât și pe cea a reflexiv-speculativului.

O primă etapă a analizei a fost segmentarea protocoalelor de interviu în marile unități tranfractice autonome, denumite de noi teme, sau unități tematice, omoloage mitemelor la care face referire Levi-Strauss, sau unităților dramatice presupuse a alcătui narațiunile pure. În faza următoare am atribuit aceste unități uneia sau alteia dintre categoriile analitice descrise anterior: teorie(-cadru), narațiune (facticitate), punct nodal, definind simultan secvențele interpretative ca mostre ale fazelor atribuționale ale istorisirilor. Evident că nu toate unitățile tematice distinse întră cu necesitate în vreuna dintre aceste clase și că, în același timp, o temă abordată de subiect poate fi introdusă concomitent în mai multe dintre aceste clase.

Realizând apoi inventare ale temelor identificate am sesizat relativ scăzuta lor diversitate și diferențiere pe plan interindividual în raport cu numărul de teme ce apare în fiecare interviu în parte, fiind manifeste, în același timp, anumite uniformități în seria de interviuri cu românii, cât și în interviurile cu maghiarii. În consecință, am renunțat la o parte a proiectului nostru și ne-am axat pe urmărirea reconstrucției autobiografice a sinelui etnic și pe schemele explicative utilizate de subiecți în aceste producții narative.

Teorii cadru

Unul din obiectivele studiului nostru îl constituie extragerea teoriilor-cadru prin care problema etnică și experiențele prin care individul intră în contact cu ea devin inteligibile prin înscrierea lor într-o intrigă, sau într-o schemă explicativă. Comparațiile constructelor de acest tip întâlnite la subiecții români și maghiari oferă un indiciu cu privire la modalitățile prin care situarea socială diferențiată poate determina modalități de semnificare distincte în raport cu această problemă.

Trebuie să formulăm, totuși, câteva precizări referitoare la ceea ce înțelegem prin "teorii-cadru". În linii mari, ceea ce noi denumim astfel poartă în alte contexte variate denumiri: scheme cognitive, reprezentări sociale, intrigi, fabule toate aceste putând fi folosite și în cazul aplicației noastre cu limitele pe care orice afiliție epistemologică o poartă asupra analizelor efectuate. Deoarece noțiunile enumerate anterior, chiar dacă aproximativ echivalente, au conotații care nu pot fi neglijate la o lectură riguroasă, am ales o soluție proprie, considerată a fi cel mai bine adecvată studiului nostru. Astfel, în timp ce "teoria" trimite la schematismul și eficiența pe care sistemele ipotetico-deductive le induc în procesele inferențiale, prin conceptul de "cadru" sugerăm o funcționare asemănătoare cu cea a reprezentărilor sociale, așa cum a fost ea descrisă de Serge Moscovici¹⁰; teoriile-cadru fac recognoscibilă realitatea percepută prin ancorarea experiențelor într-un unives de determinări familiare¹¹.

Teoriile-cadru au în text două forme elementare : ele pot fi explicite, constituind unități tematice distincte sau sunt implicite în manierele în care anumitor teme li se atribuie anumite semnificații. Aceste forme se pot îngemăna în text sau una dintre ele poate prevala asupra celeilalte. Avem, astfel, narațiuni în care dimensiunea "teoretică" domină istorisirea astfel încât elementele experiențiale nu fac decât să pigmenteze, să illustreze un anumit cadru în timp ce în cazul altor interveniri teoriile implicite trebuiesc extrase dintr-un șir de facticități. Extragerea acestor teme a relevat că interpretarea relațiilor interetnice de către subiecții români recurge la un număr limitat de teorii-cadru prin care, uzând de procese de categorizări și atribuirii schematice se introduce ordine în fluxul narațiunii. Într-o prezentare sumară, aceste cadre ar fi:

1) "Teoria bănuiei" : există o falie mai mult sau mai puțin accentuată între mase și liderii acestora.

Normalitatea relațiilor cotidiene este perturbată de extremismul unor lideri care înțepin o atmosferă tensionată din diferite motive.

2) "Teoria trăsăturilor" : tensiunea este determinată de diferențe intercategoriale care cauzează conflictul de o manieră deterministă: ungurii pot fi nostalgici, frustrați în imperialismul lor, sanguinarzi, incorecți, specializați genetic pentru dominare, îngâmfați etc. ; românii de asemenea, sunt stereotipizați ca pașnici, corecți, blânzi, lași hoți, fără conștiință națională ș.a.m.d.

3) "Teoria minoritarului" : apartenența la o categorie minoritară cauzează comportamente și stări specifice precum "intensificarea sentimentelor patriotice".

4) "Teoria acțiunii și reacțiunii" : orice luare de poziție, organizare, acțiune a unei grupări (de obicei cea de apartenență) este consecința logică a unor provocări venite din partea celeilalte.

5) "Revoluția - cutie a Pandorei" : subiecții percep o înrăutățire dramatică a relațiilor interetnice după evenimentele din iarna lui 1989. Relația de cauzalitate dintre cele două chestiuni fiind în general obscură, am putea spune că sunt asociate prin participarea la o schemă cognitivă mai amplă care culpabilizează Revoluția pentru deteriorarea unui ansamblu vast de elemente ce compun existența cotidiană.

Aceste teorii-cadru se evidențiază ca scheme explicative cu o mare autonomie în construcția textuală, pe ele grefându-se subcadre ce specifică elementele viziunii de ansamblu. Astfel, extremismul politicianist își găsește explicația în interese meschine: și speculează caracteristici ale maselor precum "lipsa de cultură", "lipsa de informație", "criza morală și economică" etc. Nuanțe specifice conferă textelor studiate și ipoteze precum cea a naționalismului înghețat, a Revoluției ca punct crucial în evoluția relațiilor interetnice, trimiterile la rolul istoriei în formarea unor trăsături sau în cultivarea anumitor resentimente, rolul contradictoriu al intelectualilor.

O mare temă ce reapare în fiecare discurs este cea a definirii și a descoperirii surselor tensiunii considerate ca problematice și nu de la sine înțeleasă. În acest context, pe lângă travaliul semiotic ce însoțește dezbaterrea problematicii "normalității" sau "conflictului", subiecții încredințază instituții precum șezătoarea, familia, școala, instituțiile politice sau mass-media pentru construirea unui anumit sistem de dispoziții înțeles ca set de atitudini, valori, stereotipuri și prejudecăți.

O observație care se impune este că teoriile-cadru ca și subcadrele se întrec în discurs în variate combinații neputându-se evidenția excluderi care să decurgă cu necesitate, ele fiind aplicate elementelor factuale la care se face referire de o manieră flexibilă, astfel încât în final să se obțină coerența urmărită. Astfel "teoria bănuielii" poate fi foarte bine aplicată unor experiențe în conjuncție cu "teoria trăsăturilor". Pe de altă parte, anumite elemente ale macro-teoriilor enumerate par a fi corelative unor cadre ce depășesc problematica interpretării relațiilor interetnice. Categorizări pozitive ale celuilalt sunt asociate, de pildă, unei atitudini negative față de propriul grup sau reprezentării acestuia ca puternic eterogen. Mai departe, trebuie semnalat că urmărirea consistenței nu face, în multe instanțe, decât să sublinieze precaritatea interpretărilor, subiecții oferind adeseori încadrări multiple dar contradictorii, opțiunea în favoarea uneia sau alteia, în cazul în care este exprimată, decurgând clar din raportarea la arbitrării culturale. Astfel, un caz de "fals prieten" este atribuit la un moment dat fie ingratitudinii, fie resentimentului, cât și, în fine, spiritului rasei. Arbitrariul cultural intervine în anumite cazuri în care, de exemplu, locutorul recunoaște indezirabilitatea "teoriei trăsăturilor", funcționând el însuși în calitate de critic al propriului discurs.

În cazul subiecților maghiari, relațiile interetnice sunt într-o manieră mult mai mică interpretate prin prisma teoriilor trăsăturilor și minoritarului, aceasta din urmă fiind aproape inexistentă din repertoriul tematic al textelor investigate. Explicația în termeni de acțiune și reacțiune are în cazul maghiarilor marcate nuanțe de specificitate. În timp ce românii atribuie reacțiunea in-group-ului culpabilizând, în fond, out-group-ul ca inițiator al unei secvențe conflictuale, maghiarii își asumă rolul de actant și recunosc românilor poziția de reactant. Dar dacă pentru români acțiunile maghiarilor sunt aberante, anormale, etc., în viziunea maghiarilor majorității reacționează, la rândul lor irațional, cu susceptibilitate excesivă. Maghiarii își arogă implicit statutul de minoritate activă, inovatoare, blocată în demersurile ei progresiste de către o majoritate suspicioasă, manipulabilă. Pe de altă parte originile tensiunilor existente sunt prezentate în unele cazuri ca rezidând în eroarea istorică săvârșită de către unguri în raport cu românii din Transilvania în timpul revoluției din 1848.

Alături de aceste teorii-cadru, subiecții maghiari recurg la un motiv neîntâlnit în cazul celor români: "noi (maghiarii) suntem dezbrinați, în timp ce ei (românii) sunt uniți". Acesta este o manifestare evidentă a ceea ce în abordările sociocognitive ale relațiilor intergrupale este denumit efectul de omogenitate al out-group-ului, adică "tendința membrilor unui grup de a percepe și de a judeca pe membrii acestui grup în mod mai diversificat și eterogen decât o fac membrii out-group-ului"¹³. Față de frecvența ridicată cu care este utilizat acest cadru în interpretarea raporturilor dintre cele două etnii, de către subiecții maghiari,

reprezentarea ca eterogen a in-group-ului este absentă la români sau implicită în cele 3-4 cazuri în care aceștia exprimă o evaluare negativă a grupului de apartenență. Aplicând "ipoteza opresiunii"¹⁴ putem afirma că maghiarii se comportă ca și reprezentanți ai unei categorii cu status superior. O atare interpretare se cere a fi validată prin studii extensive, nefiind clar dacă discordanța observată între reprezentările utilizate de cele două grupuri de subiecți se datorează unor coduri culturale cu valoare de generalitate sau este determinată de factorii contingenți ce au afectat selecția restrânsului nostru eșantion.

Construcția autobiografică a sinelui etnic

Proiectarea sinelui etnic cunoaște tendințele recunoscute și în alte studii referitoare la memoria autobiografică, anume respectarea ordinii temporale în evocarea episoadelor autobiografice, centrarea pe sine, beneficiența și conservatorismul cognitiv¹⁵. Subiecții români se conformează, aparent, modelului obiectivist ce pune accentul pe puncte cruciale, așa-zisele epifanii¹⁶ în organizarea secvențială a memoriei autobiografice, care ar fi jalonată de evenimente importante ce-și pun amprenta asupra existenței individuale. Nu trebuie uitat însă că apelul la facticități este solicitat de scenariul dialogului dintre subiect și intervievator, această impunere instaurând o tensiune care devine uneori conștientizată și exprimată. Astfel, unul dintre subiecții noștri se declară la un moment dat inapt de a oferi un inventar de fapte relevante. Majoritatea, însă, nu întâmpină greutăți în a reconstrui o narațiune coerentă, articulată pe secvențe memorabile.

Remarcabil în aceste istorisiri este caracterul lor schematic, relevant în utilizarea unui registru tematic limitat astfel încât o biografie inteligibilă din perspectiva problematicei relațiilor interetnice este construită în raport cu repere care revin cu obstinație în mai toate interviurile.

Inițial dorisem să verificăm anumite ipoteze referitoare la relația dintre experiență și expresia acestora în narațiunile autobiografice, la manierele de atribuire și să facem un inventar al punctelor nodale narate de subiecții noștri. Apoi am observat că, în ciuda pretenției la unicitate, fiecare biografie părea doar o ipostază a unui model ideal, ca și cum, indiferent de diferitele stiluri atribuționale, narrative, fiecare viață (re)produsă converge, alături de celelalte, spre unul sau două sensuri prefabricate. Temele care orientează reconstrucția narativă a sinelui în planul relațiilor interetnice sunt, respectând secvențialitatea lor temporală, dar neavând pretenția de a face o enumerare exhaustivă ci speranța de a le fi extras pe cele mai importante, următoarele:

1) Familia de proveniență ca instanță de aparat ideologic, temă asociată problematicei atrocităților horthyste, cu care subiecții nu au avut contact decât prin istorisiri ;

2) Prietenii de joacă din copilărie de naționalitate maghiară ; referirea la acest aspect implică destul de frecvent și discutarea problemei socializării lingvistice : de fiecare dată românul este cel care-și recunoaște o incapacitate de a învăța limba maghiară ;

3) "Falsul prieten" - deteriorarea recunoscută a relațiilor interetnice survenită după punctul crucial reprezentat de Revoluție este ilustrat de către jumătate dintre subiecți prin cazuri de relații de prietenie cu unguri, rupte de aceștia din urmă. Din aceasta s-ar dezvălui trăsături categoriale refulate în perioada comunistă (teoria naționalismului înghețat) și se obiectivează incitățile operate de liderii maghiari.

Vis-a-vis de cele expuse sunt necesare câteva observații .

i) Abordarea temelor este circumstanțiată de datele obiective ale existenței fiecărui subiect. Nu toți au copilărit în comunități mixte neavând în consecință prieteni de joacă maghiari. Pe de altă parte, tema atrocităților horthyste pare a se autonomiza în raport cu expe-

riența concretă a comunității de proveniență.

ii) Utilizarea temelor de mai sus este afectată și de teoriile-cadru prin care problematica relațiilor interetnice este interpretată de subiecți. Astfel un caz de fals prieten poate fi explicat de incitări sau prin trăsături negative eliberate ulterior Revoluției.

iii) Aceste trei teme definesc axul pe care se construiesc majoritatea autobiografiilor, existând însă și câteva exemple excentrice. O anumită istorie de viață vine în opinia noastră să justifice poziția prezentată a subiectului acestei biografii în raport cu tematica narațiunii. Sau, cum se afirmă în general, trecutul este o reconstrucție orientată de interese prezente. Majoritatea despre care vorbeam mai înainte tind ca în general să culpabilizeze categoria out-grupului, în ansamblul său, sau în parte și să găsească justificări in-grupului. În schimb cei care afirmă și autostereotipii negative nu par a fi avut niciodată experiența falsului prieten. Din contră, relațiile cu maghiarii sunt calificate a fi mai sincere sau mai eficiente decât cele cu membrii propriei comunități etnice.

iv) Într-o accepțiune behavioristă, indivizii ajung să-și definească realitatea în funcție de experiențele lor. Observațiile noastre sugerează ipoteza contrarie, consistentă cu tradiția interpretativă din sociologie, potrivit căreia trăirile capătă sens în raport cu structuri de precomprehensiune inculcate prin variate forme de socializare ideologică. În consecință, autobiografia este doar o instanță de reproducere a acestor structuri. În momentul în care au încercat să aplice scheme de inferențe behavioriste asupra propriilor istorisiri, unii dintre intervievați au sesizat conflictul dintre o interpretare de tip interacționist și cel behaviorist, această conștientizare stopând în circularitate explicația inițiată.

Să evidențiem acum constanțele autobiografice specifice subiecților maghiari. Supunându-se aceleași convenții a vieții ca desfășurare de secvențe în ordinea temporalității, familia și prietenii de joacă sunt proiectate ca elemente implicit esențiale în evoluția sinelui etnic. Spre deosebire de unii dintre români, care se distanțează de casa părintească văzută ca loc al promovării intoleranței și resentimentului, maghiarii nu suferă, aparent, asemenea conflicte: familia de proveniență reproduce rar stereotipuri, atitudini ofensiv față de majoritate; dimpotrivă, umanismul, spiritul conciliant, toleranța, par a fi achiziții din copilărie, contrazise, precum vom vedea, de experiențele ulterioare. Prietenii de joacă marchează și ei biografiile într-o manieră ce intersectează variantele românești, această implicând și motivul asociat al românului care știe ungurește. Între românii care se declară inapți în învățarea limbii maghiare și ungurii ce-și evaluează prietenii după capacitatea acestora de a utiliza limba maghiară, toate acestea în cadrul jocului, al copilăriei, este implicată probabil o dialectică a statusului in-grupului vs. statusul out-grupului reflectat în problemele de socializare lingvistică.

Mai mult, tema "falsului prieten", unul din dimensiunile principale pe care își reconstruiesc subiecții români biografia etnică, este aici de negăsit. Revoluția joacă pentru maghiari un rol cu importanță relativ scăzută secvențele narate fiind aproape independente de acest moment. Pe de altă parte, istoria schematică a prietenului ingrat are un fel de core-spondent pentru maghiari, pentru care o temă predilectă este cea a românului cumsecade, bun, compasional, liberal, descris îndobște ca opoziționist, remarcat și extras dintr-o majoritate implicit ostilă și calificată a fi omogenă.

O altă secvență ce marchează biografiile maghiarilor este contactul cu discriminarea etnică, care survine după intrarea în contexte instituționale mai largi decât cele ale familiei sau școlii. Superiorii ierarhici (români) distribuie inechitabil recompensele sau sarcinile, aplicând doar considerente etnice și blocând accesul subiecților noștri la oportunități care li se cuvin. Dacă avem de a face cu discriminare efectivă sau cu tendința, demonstrată prin nenumărate studii¹⁷, de a atribui cauzele eșecurilor unor elemente exterioare este un aspect puțin

important în raport cu constanța acestui motiv în biografiile etnice ale maghiarilor intervievați.

Compararea autobiografiilor schematice schițate în analiza noastră ne sugerează câteva concluzii și ipoteze:

1) Persoanele incluse în eșantionul nostru tind în mod evident să-și proiecteze o existență lineară, desfășurată pe o axă ce respectă temporalitatea convențională și este marcată de evenimente a căror articulare secvențială și interpretare - prin teoriile-cadru reliefate în studiul nostru - construiesc un subiect prezent coerent, dispunând de o identitate justificată prin evenimente anterioare.

2) Momentele memorabile implicate în definirea sinelui etnic sunt extrase dintr-un registru restrâns și conferă acestor autobiografii un caracter stereotip ce transcede unicitatea implicată de variatele stiluri narrative sau de contingențele fiecărei existențe în parte. Cum am mai arătat, aceste istorisiri par repetări a unu sau două vieți cu caracter prototipal.

3) Aceste modele biografice sunt valabile la nivel intragrupal, comparațiile intergrupale evidențiind specificități marcante. Marea majoritate a acestor disparități ar putea fi atribuite situațiilor specifice în care au evoluat traiectoriile biografice ale subiecților din cele două categorii. Dincolo de caracterul de construcții socială, sau chiar prin forța inerentă a constructelor sale, etnicul și aspectele corelative constituie un câmp în care intențiile și acțiunile actorilor sociali au un număr limitat de grade de libertate. Faptul de a fi minoritar sau majoritar (din punct de vedere social, firește), de a traversa obligatoriu anumite instanțe de socializare, de a achiziționa anumite competențe culturale ș.a.m.d. instituie inerent un sistem de poziții și dispoziții față de care prejudecata, discriminarea, resentimentul sau nostalgia par consecințe firești.

Să remarcăm că diferențele intergrupale sunt relative la similitudinile intragrupale. Pot explica factorii situaționali la care am făcut referire mai înainte, frecvența ridicată a temei "falsului prieten" la români și absența acesteia în istorisirile subiecților maghiari? În același context, să nu uităm că toți subiecții manifestă din plin "iluzia biografică" amăgându-se că viața lor capătă sens în primul rând în raport cu evenimentele legate direct de biografia care se narează.

Explicația noastră pleacă de la observația de bun simț că orice autobiografie este o povestire care-și caută coerența prin practici al imaginației productive dintre care punerea în intrigă e unul dintre cele mai importante. Fabulația de acest tip suplimentează deformările evidențiate deja de către cognitiști: memorie selectivă, egocentrare, erori atribuționale etc. Intrigile pot fi, teoretic, infinite de variate dar cea ce le constrânge în anumite tipare este căutarea unui sens acceptabil în interacțiunile sociale. Având în vedere că autobiografiile indică spre un subiect actual prins într-o anumită rețea de poziții și dispoziții manifeste, convergența spre acest actual a ceea ce s-a întâmplat este din nou solicitată de convenția consistenței. De vreme ce biografia și finalul acesteia în prezent sunt doar închipuit sub controlul subiecților, ar putea fi aceștia mai autonomi în raport cu istorisirile lor despre aceste vieți? Răspunsul nostru negativ îl argumentăm prin rezumarea unui model al construcției autobiografice a sinelui etnic.

O primă determinare vine pe calea codurilor ce reglementează definirea identității în epoca modernă. Cunoaștem că subiectivitatea, interioritatea, identitatea, etnicitatea, personalitatea, viața ca traiectorie lineară pe axa timpului precum și multe alte reprezentări considerate ca-de-la-sine-înțelese sunt produse ale modernității. Ele orientează în mod hotărâtor modul în care lumea, dar și sinele, sunt înțelese. Aceste macrostructuri reprezentative constituie doar sintaxa, dacă putem să utilizăm o analogie lingvistică, prin care se articulează autobiografia, inclusiv cea etnică. Din acest punct de vedere este puțin plauzibil să găsim diferențe între narațiunile oferite de subiecții maghiari și cei români.

Un al doilea nivel de determinare este cel al convențiilor contextuale, contextul constituindu-se în cazul nostru din realitatea social definită - și întărită prin instituții speciale - a separării în grupuri etnice cu statute reciproce și istorii particulare. Integrarea ansamblurilor sociale presupune identități consonante care sunt produse și gestionate prin instituții specifice, de genul familiei, școlii sau mass-media. Reproducerea sau transformarea acestor identități, a se înțelege și biografiile ce le se justifică narativ, se asigură în orice instanță de interacțiune intersubiectivă. Aparatele ideologice de genul celor menționate mai sus asigură subiecților repertoriul tematic și schemele explicative prin care ei își atribuie o istorie convenabilă. În acest fel se explică caracterul schematic și convergent a biografiilor produse de cele două grupuri de subiecți iar deosebirile dintre produsele celor două categorii își au, neîndoienic, originea în aspectele de context ce le separă. Tot așa se explică și modul în care o afiliație politică anume pare asociată unei autobiografii etnice specifice în cazul românilor, de exemplu.

Autobiografiile construite sub imperiul determinărilor descrise anterior devin doar unități ale unor serii mai mult sau mai puțin omogene relevând în planul singularității dimensiuni ale instanțelor supraindividuale. Este ca și cum autobiografia ar funcționa ca rezumat al proiectului grupului cu care individul se identifică. De aici abordările de către maghiari, de pildă, ale unor teme precum transilvanismul sau Monarhia Austro-Ungară sau referirile românești la problema cunoașterii de către maghiari a limbii române sau la interesanta temă a maghiarului care vorbește mai bine românește decât etnicii români înșiși.

O asemenea interpretare a construcției sinelui în context etnic trimite logic la probleme epistemologice și ontologice:

- 1) Este explicația noastră de natură structuralistă și, dacă da, cum soluționează ea chestiunea schimbării, a dimensiunii diacronice a fenomenului?
- 2) Care este locul autonomiei individului într-un câmp în care identitățile, definițiile situației își au originea în elemente supraindividuale iar contextul este arareori controlabil la nivel pragmatic?

Referitor la primul aspect, plecăm de la premisa că problema identității, a construcției spațiului social, a definirii situației, nu epuizează nici pe departe sfera interogațiilor sociologice. Am arătat că substanța ideologică a unei colectivități umane este contextuală și în nici un caz nu poate fi interpretată plecând doar de la istoria ideilor, sau a reprezentărilor, cum încearcă unii. Istoria unei instituții nu este reductibilă la istoria reprezentărilor pe care ea însăși sau alții o au depre ea. Este loc, prin urmare, și pentru abordări economice, politologice, demografice sau istoriografice ale etnicului. Contextualitatea reprezentărilor explică și diacronia lor, fiind trivială afirmația că schimbarea unor elemente de context impune modificări și la nivelul definițiilor corelative acestui context. Relativ la a doua chestiune premisele noastre nu mai lasă prea mult loc autonomiei individuale.

Codurile culturale oferă atât cadrele explicațiilor cât și posibilitățile de critică ale acestor cadre astfel încât libertatea subiectului se restrânge la limitele competențelor sale într-un anumit sistem de semne. S-a evidențiat, de exemplu, în analiza teoriilor-cadru, că subiecții nu se cantonează, în unele cazuri, într-o linie interpretativă univocă ci recunosc ambiguitatea anumitor situații, oferă explicații multiple, și chiar critică anumite evaluări schematice, ferindu-se de aprecieri sentențioase.

NOTE

1. Cercetarea se desfășoară în Austria, Croația, Jugoslavia, România, Slovacia, Slovenia, Ucraina și Ungaria.
2. L. Smith, *Bibliographical Method in Handbook of Qualitative Research*, Norman Denzin și Yvonna

- S. Lincoln coord., 1996, Newbury Park, C.A., Sage, p. 296-298.
3. N. Denzin, *Interpretative Biography*, Newbury Park, C.A. Sage.
4. K.F. Bohler, B. Hildenbrand, *Conditions for Sociological Research*, in "Biography in International sociology", 1994, Sage.
5. Șt. Boncu, *Eul în cogniția socială în Psihologia socială - aspecte contemporane*, Adrian Nicolau coord. Iași, 1996, p. 149-150.
6. K. F. Bohler, B. Hildenbrand, *op. cit.*
7. Ibidem.
8. Șt. Boncu, *op. cit.*
9. P. Ricoeur, *Eseuri de hermeneutică*, București, 1995, p. 18-19.
10. S. Moscovici, *Fenomenul reprezentările sociale în Reprezentările sociale*, coord. A. Neculau, București, 1995, p. 33-53.
11. Dealtfel conceptul de "cadru" este utilizat în această accepțiune de către specialiștii în analiza discursului; vezi P. Donato, *Political Discourse Analysis in Studying Collective Action*, coord. Mario Diani, Cambridge Univ. Press, 1992, p. 137-163.
12. Denumirile teoriile-cadru sunt convenționale. Am dorit, totuși ca ele să rezume cel puțin metaforic - conținutul categoriilor explicative pe care le dădeam uneori.
13. F. Lorenzi-Cioldi, *Relațiile între grupuri: identitate socială și identitate personală în Psihologia socială - aspecte contemporane*, coord. A. Nicolau, Iași, 1996, p. 365.
14. Ibidem, p. 370.
15. Șt. Boncu, *op. cit.*, p. 148-149.
16. N. Denzin, *op. cit.*
17. L. Matei, *Teoria atribuirii în Psihologia socială*, coord. I. Radu, Cluj-Napoca, 1994, p. 49-61.

THE AUTOBIOGRAPHICAL STRUCTURE OF THE ETHNICAL SELF

The autobiography of the ethnical self is an inevitable element of social definition in a space of social definition in a space of oppositions between groups, which define in their turn the space of oppositions between groups, which define in their turn the problems of the interethnic relationship.

The corresponding methodology, inspired by the most modern analysis techniques of the interviewed subjects, in order to make an autobiographical construction, suggest two objectives: 1) the reconstruction of the self, in the context of ethnical problems and 2) stipulation of explanatory background, the imaginary included.

The study is applied from the point of view of the Romanians and Magyars with accent on "epifanii" - it means on crucial moments of the crisis.

There are themes that define the access on which is built the autobiography; at the same time the existing autobiographical constants are materialized as well to the Romanians and the Magyars.

The comparison of the schematic autobiographies leads to some conclusions and assumptions, verified also by the Levi-Strauss structuralism.

The autobiography works as a result of the project of the group with which the individual identifies himself.

The appearing problems which must be solved could be the change of the evolutive dimension of the phenomenon regarding the validity of structuralist theories and place of individual autonomy in a complex determinative context.